

Наливайко Лариса Романівна
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
академік Академії наук вищої освіти України

Верба Ірина Олександрівна
суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Конституція України закріпила поділ державної влади на три самостійні гілки, які повинні бути однаково відкриті для громадян, оскільки вони здійснюють свою діяльність, в першу чергу, в інтересах останніх. Однією із фундаментальних ознак правової держави є незалежність судової влади і здійснюваного нею правосуддя. Намагання встановити в Україні, як і в будь-якій демократичній державі сучасного світу, незалежної, справедливої та суверенної судової влади – це прагнення до якісної правової реальності, цивілізоване вираження самообмеження державної влади, її намагання забезпечити захист кожного індивіда від свавілля і беззаконня.

Становлення демократичних принципів правосуддя в Україні пов'язане із реформами, що відбуваються в нашій державі останніми роками. Нині правосуддя, як в Україні, так і у світі виступає важливим чинником суспільного розвитку, відіграє фундаментальну роль в умовах євроінтеграції України, є головним елементом становлення та формування громадянського суспільстві та відкритої держави. У контексті цього у період загострення політичної та соціально-економічної ситуації перед нашою країною постає питання щодо доступності правосуддя.

Вивчення цієї проблематики має важливе теоретичне та практичне значення для сучасної правової науки.

Проблематика доступності правосуддя отримала своє відображення у тому чи іншому аспекті у роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Р. Алексі, Е. Арато, Х. Арентт, Ю. Барабаш, В. Городовенко, Ю. Грошевий, М. Ентін, В. Жуйков, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, О. Куйбіда, А. Лужанський, І. Марочкін, Дж. Оберто, О. Овчаренко, О. Петришин, В. Погорілко, Д. Притика, Н. Сакара, Т. Сахнова, Н. Сібільова, Л. Фрідмен, О. Фрицький, В. Шишкін, С. Штогун, В. Ярков та ін. Авторами сформульовано концептуальні засади окремих проблемних напрямів цієї тематики.

Доступність правосуддя – найчастіше уживаний термін, поширений у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі. Вважається, що автором терміна «доступність» у контексті правосуддя став радянський вчений-цивіліст В. Семенов у 60-х рр. минулого століття, під яким дослідник розумів гарантовану державою можливість будь-якої зацікавленої особи (людини, громадянина та ін.) звернутися, у визначеному порядку до суду з метою захисту своїх прав та законних інтересів [1, с. 60-66]. Слід зауважити, що автор тлумачив досліджуване явище лише як принцип у цивільному процесі.

Нині у науковій літературі доступність правосуддя різними вченими наповнено різними змістом. Так, одні автори продовжують й далі розглядати доступність правосуддя лише як принцип. В. Сидоренко вважає, що принцип доступності правосуддя – це забезпечена законом можливість безперешкодно звернутися до суду за захистом своїх прав і отримати судовий захист [2, с. 7]. На думку І. Камінської, доступність правосуддя належить до інституційних принципів, які стосуються організації та діяльності судової влади у цілому й відіграють роль системоутворюючих чинників, що виражають сутність судової влади та її призначення у суспільстві, є підґрунтям судової системи та незалежності суддів при вирішенні судом юридично значущих справ [3, с. 54].

Слід зауважити, що останнім часом проблеми доступності правосуддя розглядаються у більш широкому розумінні. Так, О. Овчаренко наголошує на дуалістичному характері доступності правосуддя, характеризуючи його як загальноправову категорію та визначаючи його місце у системі принципів права. На її думку доступність правосуддя розглядається як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних та юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав [4, с. 179]. Н. Єфремова поняття доступності правосуддя аналізує у контексті співвідношення правових категорій: доступність – завдання; доступність – принцип; доступність – властивість арбітражної процесуальної форми. Принцип доступності правосуддя, на її думку, являє собою таке правило, згідно якого будь-яка зацікавлена особа (громадянин або юридична особа), яка вважає, що її права та інтереси було порушено, або оскаржено, має право звернутися за судовим захистом, і, використовуючи надані законом процесуальні засоби у судовому порядку, а держава зобов'язана надати такий захист [5, с. 7, 17]. Н. Сакара розуміє цей термін як певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого й ефективного судового захисту, що конкретизуються у необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і безперешкодного звернення будь-якої зацікавленої особи до суду [6, с. 47]. Таким чином, доступність правосуддя, з одного боку, є важливим принципом у системі принципів прав людини, з іншого, – цілісною системою, яка інтегрує в собі елементи, що мають стати стандартами правосуддя.

Доступність правосуддя тлумачать, як встановлені та гарантовані державою механізми реалізації права особи на справедливий, неупереджений та

своєчасний розгляд і вирішення справи судом з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [7, с. 86]; забезпечену законом можливість вільно звертатися до суду та одержувати судовий захист [8, с. 75]; певну правову можливість фізичної чи юридичної особи (її представника) звернутись до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів [9, с. 115]. І. Марочкін визначає доступність правосуддя як нормативно закріплену та реально забезпечену можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав [10, с. 31-34]. Однак, у цьому випадку здійснюється ототожнення таких категорій, як «доступність правосуддя» та «право на доступ до правосуддя», що є методологічно не вірним.

Доступність правосуддя є суттєвою передумовою розвитку судової влади, головним завданням якої є захист прав і свобод людини і громадянина. Підкреслимо, що ця проблематика не є характерною лише для нашої держави, а потребує вирішення також й у переважній більшості зарубіжних, у тому числі високорозвинених країнах світу.

Таким чином, у дослідницькій літературі поняття «доступність правосуддя» часто тлумачать як принцип, однак все більше висловлюється авторських позицій, що це складне правове явище. Нині доступність правосуддя – цілісна система, яка об'єднує у собі низку елементів, що мають стати стандартами як міжнародного, так і українського правосуддя. Слід виділити змістовну рису доступності, а саме те, що доступність являє собою певні правові можливості. Доступність правосуддя включає у свою конструкцію: територіальну доступність суду, злагожену систему судової влади, процедури розгляду справ, надання безоплатної правової допомоги відповідній категорії осіб, вартість судових процедур, стан виконання судових рішень тощо. В умовах становлення інформаційного суспільства важливим елементом доступності правосуддя є розвиток «електронної держави» в цілому та «електронного суду» зокрема.

---

1. Семенов В. М. Демократические основы гражданского судопроизводства в законодательстве и судебной практике : учеб. пособие. В. М. Семенов. Свердловск : УрГУ, 1979. 80 с.

2. Сидоренко В. М. Принцип доступности правосудия и проблемы его реализации в гражданском и арбитражном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002. 220 с.

3. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 3. С. 52-60.

4. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Х. : Право, 2008. 304 с.

5. Ефремова Н. Н. Процессуальные средства обеспечения доступности правосудия в сфере предпринимательской и иной экономической деятельности (в контексте международно-правовых стандартов) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. Саратов, 2005. 30 с.

6. Сакара Н. Ю. Проблеми доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Х. : Право, 2010. 256 с.
7. Захарова О. С. Доступність правосуддя за законодавством України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 81-86.
8. Ніколенко Л. М. Теоретичні питання доступності правосуддя у господарському і цивільному судочинстві. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 2. С. 71-77.
9. Колеснікова І. С. Доступність правосуддя в адміністративних судах як правова категорія: визначення сутності. *Право і безпека*. 2011. № 4. С. 112-116.
10. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. Судова реформа в Україні. Проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2002 р., м. Київ. К. ; Х.: Юрінком Інтер, 2002. С. 31-34.

Грибан Віталій Григорович,
Заслужений працівник народної освіти України,
доктор біологічних наук, професор
Дніпропетровського державного
університет внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ПРАЦІ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, зазначається, що право на працю - це право кожної людини отримати можливості заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Праця є необхідним і корисним процесом, за якого, проте, при певних умовах діяльності людина може піддаватися дії небезпечних і шкідливих факторів виробничого процесу, що негативно відбивається на її здоров'ї. Конституція України гарантує кожній особі право на належні, безпечні і здорові умови праці. Це конституційне положення стало своєрідним принципом, на якому вибудовується цілий комплекс правових, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних і лікувальнопрофілактичних заходів та засобів, що формують систему охорони праці усіх зайнятих громадян. Але не дивлячись на це в Україні стан охорони праці залишається незадовільним.

За даними ФПУ [1] кількість працюючих в умовах, що не відповідають установленим нормам з охорони праці, зросла за останні роки з 15 до 30 відсотків від загальної чисельності працівників і складає майже 3 млн. людей.

В середньому в шкідливих та небезпечних умовах праці на сьогоднішній день працює майже кожен третій робітник.

Продовжується негативна тенденція до збільшення кількості вперше виявлених профзахворювань, число яких складає 5000-7000 щорічно.

Майже 17 тис. громадян щороку стають інвалідами праці, понад 300 тис. осіб одержують компенсацію за відшкодування шкоди внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. З них близько 50 тис. осіб